תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על חגי

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על חגי

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-חגי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פסוק א 4
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 10
פסוק ז 10
פסוק י 12
פסוק יב 12
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פרק ב 13
פסוק א 13
פסוק ה 13
פסוק ו 14
פסוק י 16
פסוק יא 16
פסוק יד 17
פסוק יז 18
פסוק כ 19
פסוק כא 19

פרק א

פסוק א

בדברי חגי מצאנו נבואות רבות אם כפי לשונות הכתוב שאמר בשנת שתים לדריוש וגומר היה דבר ה' ואמר אחר כך ויהי דבר ה' ביד חגי שמורה שהיא נבואה אחרת, ועם כפי הזמנים שנאמר אחר כך בשביעי בעשרים וארבעה לתשיעי וגומר היה דבר ה' ביד חגי ואחר כך בסוף הספר ויהי דבר ה' שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש, ויראה מכל זה שהם חמש נבואות חלוקות אבל עם כל זה להיותן קטנות מאד ובעבור שהיה הדרוש בכולם אחד שהוא בנין בית ה' לכן ראיתי לקבצם כולם בנבואה אחת לענין הפירוש והשאלות. ויש בה שבעה פרשיות. הראשונה בשנת שתים לדריוש. השנית ויהי דבר ה' ביד חגי. השלישית כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם. הרביעית וישמע זרובבל. החמישית ביום עשרים וארבעה לחדש בששי. הששית כי כה אמר ה' צבאות אחת מעט היא. השביעית ויהי דבר ה' שנית אל חגי: וראיתי לשאול בהם שש השאלות:

השאלה הראשונה איך ארז"ל שבבית שני לא חלה נבואה והלא ראינו שחגי ניבא שם כל הנבואות הכתובות בספר הזה וכן זכריה ומלאכי, ובספר עזרא נאמר והתנבי חגי וזכריה בר עדוא נביאיא על ישראל די ביהוד ובירושלם בשום אלה ישראל עליהון באדין קמו וגומר שזכר לבד חגי וזכריה לפי ששניהם ניבאו על בנין הבית ולא זכר מלאכי לפי שלא ניבא דבר על בנינה ואם היו בזמן בית שני שלשה הנביאים האלה איך אמרו חז"ל שחסרה הנבואה בבית שני:

השאלה השנית אם היה שהקב"ה סילק שכינתו מישראל בחרבן בית ראשון ולא רצה להשפיעה להם שם ולא לחול נבואתו ולא אורים ותומים ולא רוח הקדש ולא ארון וכפורת וכרובים ואש מן השמים שהם חמשת הדברים שחסרו בבית שני כמו שזכרו במסכת יומא (יומא כא, ב) מפני שלא היתה גאולה שלמה ולא בנין אלהי בקדושה ראויה אליו, אם כן למה צוה בבנין הבית השני הזה ושלח ע"ז נביאיו השכם ושלוח אחרי שלא היה אלא מקדש מעט כאחת מבתי כנסיות אשר בגלות כאילו תאמר ביתר או אלכסנדריא וזולתם אשר לא באה הנבואה על בנינם:

השאלה השלישית בפר' עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי הבית הזה כבוד וגו' לי הכסף ולי הזהב וגו', כ"א נאמר כ"ז על בית שני כמו שפי' המפרשים כולם מה הרעש אשר היה בבית שני כשנבנה הבית שעליו אמר ואני מרעיש את השמים ואת הארץ כי הנה הרעש שזכר יוסף בן גוריון היה בימי הורדוס קרוב לחרבן הבית ולא בזמן בנינו בימי זרובבל,

כל שכן שכבר ביאר הכתוב שלא היה הרעש בארץ כי אם בין האומות במלחמותם כמו שאמר והרעשתי את כל הגוים ולא נתקיים זה, ועוד שאיך נתקיים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי הבית הזה כבוד כי הנה לא נתקבצו עמים בירושלם בזמן בית שני לעבוד את השם אם לא להחריב את ביתו ומתי באו חמדתם, ואיך נתקיים לי הכסף ולי הזהב כי הנה בבית שני לא היה עושר כל כך לא ביהודים ולא בבית השם ועם היות שהורדוס נתעשר הנה בכל דור ודור ובכל אומה ואומה יש עשירים מי ומי וכל שכן מהמלכים:

השאלה הרביעית באומרו גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון, כי איך אפשר שהבית אשר בנה זרובבל במדה אשר נתן להם מלך פרס היה יותר נכבד מן הבית אשר בנה שלמה, ואף שנאמר שהבנין שעשה הורדוס היה יפה ועשיר מאד לא מפני זה ראוי שנחשוב שדמה ביופיו אל הבית אשר בנה שלמה כי מה שזכרו חז"ל מיופיו וטובו של בית הורדוס היה בערך הבית אשר בנה זרובבל, כל שכן שהכתוב לא אמר גדול יהיה יופי הבית הזה או עושר הבית הזה האחרון מן הראשון אבל אמר כבוד והכבוד אינו העושר ולא היופי ולא רוב התמדת הבנין כמו שאמרו בדרשתם, כי הכבוד באמת נאמר על כבוד ה' שמלא את המשכן אחר שהוקם ועל כבוד ה' שמלא את בית ה' אשר בנה שלמה כשהביא הארון לבית קדשי הקדשים שהוא הענן האלהי והאור העליון אשר ירד שמה לעיני כל העם וכמו שאמר בשלמה ויהי כצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה' ולא יוכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה', והכבוד ההוא לא היה בבית שני לא ממנו ולא הרבה ואיך יאמר אם כן גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אף כי ראשון ואחרון לא יאמר בשום צד על שנים בלבד אבל יאמר עליהם אחד ושני כי ראשון ואחרון לא יפול כי אם במנין שלשה או משם ולמעלה ולכן בימי בראשית נאמר יום אחד ולא יום ראשון:

השאלה החמישית באומרו ובמקום הזה אתן שלום אמר ה' צבאות, כי זה באמת לא נתקיים בבית שני לא בזמן הבנין כי היו צוררי יהודה שכניהם הרעים נלחמים תמיד עמהם כמ"ש בעזרא (נחמי' ד, י) ויהי מן היום ההוא חצי נערי עושים במלאכה וחציים מחזיקים ברמחים מגינים והקשתות והשריונים וגו', ולא ג"כ בימי היונים ששם היתה כל מלחמת החשמונאים עם מלכי יון ושריהם, ולא בזמן בית הורדוס כי תמיד היו איש באחיו להשמיד להרוג ולאבד וגם עם הגוים אשר סביבותיהם, ועם הרומיים תמיד היו במלחמה עד אשר ספו תמו מן בלהות ומתי נתקיים א"כ ובמקום הזה אתן שלום בזמן בית שני:

השאלה הששית בנבואה האחרונה שאמר חגי אל זרובבל בשם הש"י אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגוים וגומר ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם כי בך בחרתי, ולא ידעתי מתי נתקיימה הנבואה הזאת ואין לנו לפרשה על חרבן מלכות בבל כי זה כבר עבר לפי שחגי לא ניבא כ"א בשנת שתים לדריוש ומהו הרעש אם כן אשר נעשה בימי זרובבל בהשמד ממלכות הגוים להעלותו לגדולה האם היו מלחמות מלכי פרס כמו שכתב רש"י והרד"ק, הנה כל ימי זרובבל ישבו מלכי פרס בכבוד על כסאם כל שכן שזרובבל לא נשאר בירושלם ולא מלך בתוכה לא הוא ולא אדם מזרעו כי הנה מיד אחר שבנה הבית שב לבבל ושם מת כמו שכתב יוסף בן גוריון, ואיך אם כן לקחו השם ושמו כחותם ובחר בו כאילו הומלך על בני יהודה ותמהתי מהמפרשים איך עברו על זה: והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כולן:

הכוונה הכוללת בנבואות הספר הזה הוא להודיע בראשונה אל העם אשר שבו לירושלם מבבל לפי שהיו מתעצלים בבנין בית השם בחשבם שעדיין לא הגיע עת בנינו מפני מה שראו שצוו מלכי פרס להשבית הבנין, שאין הדבר כן ושכבר הגיע עת לבנות ובנבואה הזאת הוכיחם על התעצלותם בבנין באמרו שהפקידה אחת היא לבנות בתיהם בירושלם וארץ יהודה ולבנות בית ה' וכיון שהם בנו בתיהם למה יהיה בית ה' חרב, והוכיח את הדבר מהנסיון שהיו בלתי מצליחים במעשיהם בעבור שהיה בית ה' חרב ביניהם, ושלכן שמע זרובבל ויהושע הכהן הגדול וכל שארית העם לעשות המלאכה, ובעבור שהיו מהם מפחיתים ומקטינים בנין הבית להיותו כאין בעיניהם בערך הבית הראשון אשר בנה שלמה לכן דיבר הנביא על לבם שלא יחדלו מלבנות בעבור זה כי קיום המצוה האלהית הוא העיקר לא יופי הבנין ועושרו, והודיעם עם זה לדעתי שגם הבית ההוא שיבנו בקטנותו לא יתמיד כי יבא אחריו רעש מלחמה והפסד אבל אחר כך יבנה בית שלישי וימלא השם אותו בית מכבודו ומעושרו ויהיה גדול כבודו מן הבית הראשון אשר בנה שלמה, ועוד שבימי הבית השלישי ההוא העתיד להיות יהיה שלום בכל העולם מה שלא יהיה בבית הזה. עוד הזהירם בנבואה אחרת על הכוונה והטהרה אשר ראוי שתהיה בבנינם ושלא יחשבו שהמזבח שהיה ביניהם והיו מקריבים עליו עולות וזבחים היה מספיק לעבודתם ולהתברך כל תבואותיהם על ידו כמו שיהיה עם בנין הבית אשר יסדו והתחילו לבנות ושמיד יראו בנסיון ברכת ה' בכל מעשה ידיהם: ובנבואה האחרונה הודיע את זרובבל בפרט לדעתי שהוא לא ימלוך בבית שני ולא איש מזרעו אבל באחרית הימים יהפוך השם וישמיד כסא ממלכת הגוים מארבעה מלכיות ויגאל את עמו וימלוך

בתוכו איש מזרע זרובבל וזה כולו לעתיד לבוא הוא. הרי לך בזה קשור חמש הנבואות שבאו לחגי כפי מה שנזכרו בספר הזה:

בשנת שתים לדריוש המלך וגומר עד ויהי דבר ה' ביד חגי הנביא: בנבואת זכריה אתן טעם להגבלת השנה והחדש שעשה בנבואותיו מה שלא עשו שאר הנביאים. ועתה ראוי שתדע בתחילת כל הדברים שבני יהודה גלו מעל אדמתם בעון הע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים שהיה ביניהם גם בעון חלול שבתות ועוות המשפט והחמס והגזל שהיה בירושלם ומלבד כל זה בעון השמיטות שלא שמרו ישראל: והנה גלו לבבל כמספר השמיטות והיובלות שלא שמרו ולכן היו שבעים שנה בגלות בבל, אמנם אחרי אותם השבעים שנה רצה הקב"ה לפקוד את עמו ולהוציאו מגלות ולהשיבו לירושלם והיה זה לתכלית משובחה והוא לתת להם מקום שישובו בתשובה ויתפללו אליו ומתוך תפלתם ותשובתם יסלח לעונותם וישרה שכינתו בתוכם ושבו בנים לגבולם אחיהם שהיו נדחים ומפוזרים בגליות, כי מפני שלא היתה פקידתם מבבל גאולה שלמה הוצרכו לאותו מצוע מהפקידה ההוא כדי להכין לבם לשוב אל אלהיהם באופן שיחכה לחננם ויחון לרחמם ותהיה להם הכנה גדולה לזה בהיותם בארץ ובבנותם בית ה' ועבודתם שם מה שלא יהיה בהיותם בחוצה לארץ, וכבר ביאר ירמיה הנביא עליו השלום שזה היה באמת תכלית פקידת בבל באומרו (ירמיה כט, י) כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי לכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה ואין ספק שאמר זה על פקידת בבל, אמנם אומרו אחר כך כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה וקראתם אלי וגומר ושאר הפסוקים שאחרי זה מבואר נגלה הוא שלא נאמרו על פקידת בבל אלא להודיע שלא היתה פקידת בבל מכוונת לעצמה כי אם לתת להם הכנה והזדמנות לשישובו אל אלהיהם שיקבץ נדחיהם אשר לא שבו לבית שני, ואלה הם המחשבות שאמר שהיה חושב עליהם לשלום ולא לרעה ושהיו לתת להם אחרית ותקוה שהיא הגאולה השלמה שהיא אחרית הזעם ולכן אמר והלכתם והתפללתם אלי ר"ל שאחרי אותה פקידה מבבל בהיותם בירושלם מקום התפלה ושער השמים יקראו אותו ויתפללו אליו ואין זה ייעוד אלא צווי שיעשו כן, ויעדם שהוא ישמע אליהם ואז ישיב את שבותם ויקבץ אותם מכל הגוים ומכל המקומות אשר נדחו שם, כי אי אפשר לפרש זה על פקידת בבל שכבר נעשתה כי אם על מה שיהיה אחר כך בחזרת עשרת השבטים ובני יהודה שנתפזרו בשאר הארצות שמתוך אותה התפלה והצעקה שיעשו בירושלם אותם

השבים מבבל בפקידתם ישיב השם יתברך את שבותם ויקבצם כולם על אדמת הקדש, הנה התבאר בזה תכלית פקידת גלות בבל.

וכדי להשלים הכנתם לתפלתם וצעקתם רצה הקדוש ברוך הוא שיבנו את הבית, והנה לא עמדו בבבל כי אם קרוב לחמשים ושנים שנה כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה, עד שהעיר השם את רוח כורש לתת להם רשות לעלות לירושלם וכורש לא מלך אלא שלש שנים מקוטעות, ובתחילת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובוטל הבנין ארבע עשרה שנה של מלכות אחשורוש ועד השנה השנית לבנו שהוא היה בן אסתר המלכה כמו שזכרו חכמים זכרונם לברכה במדרש ויקרא רבה (יג, ה) שהוא אשר נתן להם בעצתה רשות ועזר להשלים בנין הבית, ומפני שבני יהודה היו מתיאשים מבנין הבית לפי שראו שבטלו צרי יהודה את הבנין שנים רבות לכן הוצרך השם יתברך לתת מרוחו על חגי הנביא שהיה בירושלם ולא ידענו מאי זה שבט היה כדי שינבא אל עולי הגולה ויחזק את לבם לשישתדלו בבנין הבית, ואמנם זכריה הוצרכה נבואתו אם להודיע מה שיהיה בימי הבית מממשלת המלכיות ואם לישר עולי הגולה בעניני הבית ובנינה ולנבאות על אותם שלא רצו לעלות מבבל לירושלם כמו שיתבאר בנבואותיו, וכן מלאכי הוצרכה נבואתו להוכיח את העולים מבבל על הנשים הנכריות ולנבא על מה שיהיה באחרית הימים וכמו שיתבאר. הנה אם כן נבאו שלשת האנשים האלה חגי זכריה ומלאכי כדי ללמד את העם העולים מבבל דרך ה' ויהו בונים את הבית כל שכן בראותם שלא ישובו בו הנבואה והארון ושאר הדברים הקדושים, ולכן היתה נבואת הנביאים האלה חגי זכריה ומלאכי עד תשלום בנין הבית ומשם ואילך אין עוד נביא כדבריהם ז"ל, וכן כתב רש"י בפירושו למסכת יומא פ"ק (כא, ב) שהנבואה חסרה בבית שני אחרי שנגמר בנין הבית, ובעל ספר הכוזר כתב שהתמידה הנבואה בתוך אנשי בית שני ארבעים שנה אחרי שעלו מבבל וגם זה קרוב הוא למה שכתב רש"י. והענין הוא שמה שניבאו חגי זכריה ומלאכי היה קודם תשלום הבנין או סמוך אליו יען וביען היתה נבואתם עם בנין הבית כולו לאותו תכלית אשר זכרתי רוצה לומר לישר את העם הבאים בפקידה לשיתחננו אל השם ויצעקו לפניו להשיב שבותם ולהשיב שכינתו בתוכם הנבואה ושאר הדברים הקדושים אשר היו ביניהם מימי קדם, אמנם בני יהודה לא עשו כן והוסיפו לחטוא ולא שבו אל אלהיהם ולא התפללו אליו ולכן לא זכו לחול השכינה ביניהם והשפע הנבואיי ורוח הקדש ושאר הדברים הקדושים לא חזרו בקהלם ולא לקבוץ אחיהם הגולים. הנה התבאר מזה צורך ותכלית פקידת בבל וענין הנביאים שהיו בבית שני, והותרו בזה שתי השאלות הראשונות אשר העירותי בזה.

ואתה תראה שבאו לחגי כפי מה שנזכר בספרו זה חמש נבואות וכולן היו בשנת שתים לדריוש מלך פרס בן אחשורוש ובן אסתר בזמן ארבעה חדשים בששי ובשביעי עד התשיעי ולא ניבא חגי עוד. והיתה הנבואה הראשונה שיאמר אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה שהגיע עת הבנות בית ה', ולפי שהיה עיקר הדיבור הזה אל זרובבל ואל יהושע לכן אמר הכתוב ביד חגי אל זרובבל וגומר להגיד שאל זרובבל היה עיקר הדבור אבל נאמר לו על ידי חגי, וכן ראוי שיובן בשאר הפעמים שנאמר ביד חגי, וכבר כתבו המפרשים שלא היה זרובבל בנו של שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה היה בן שאלתיאל כמו שאמר בדברי הימים (דברי הימים א' ג, יז - יט) אולי היה שאלתיאל זקנו נכבד מפדיה אביו או שזרובבל נגדל על ברכי שאלתיאל זקנו ולכן נתיחס אליו, וככה אלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק גדלה אותם ונתיחסו אליה. והנה קרא את זרובבל פחת יהודה שהרצון בו שליט או מושל לפי שהיתה ירושלם נכבשת ונכנעת למלכי פרס ואיך יקרא זרובבל מלך שלא מלך בירושלם אבל להיותו מזרע המלוכה פחת שר ומושל, אמנם יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול כבר נזכר בדברי הימים שיהוצדק היה כהן גדול בימי צדקיה מלך יהודה כשנשרף בית ה' והלך בהגלות בית ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכדנצר על כן ירש יהושע בנו מעלתו בעלות בני יהודה מגלות בבל, ואחרי יהושע שמש עדוא בנו ככתוב בספר עזרא ומפני זה לא שמש עזרא בכהונה גדולה לפי שבאה המעלה ההיא מאב לבן.

פסוק ב

והנבואה הראשונה הזאת שבאה לחגי אין ספק אצלי שהיתה קודם שנתן דריוש רשות לבנות הבית ולכן אמר העם הזה אמרו לא עת בא עת בית ה' להבנות רוצה לומר העם הזה אמרו לא עת בוא רוצה לומר עדיין לא בא ולא הגיע העת לבנין הבית, ואין הדבר כדבריהם כי עת בית ה' להבנות כלומר עת וזמן ראוי הוא להבנות בית ה' ואמר זה להודיעם שעת הבנין לא היה אלא אחר תשלום השבעים שנה, והנה פקידת כרש היתה למלאת למלכות בבל שבעים שנה ולכן נפקדו אז לעלות אבל בנין הבית נתלה בחרבות ירושלם ונשלמה השבעים שנה בשנת שתים לדריוש ולכן היתה כוונת הנבואה האחת הזאת להודיעם שעת בית ה' להבנות כי כבר הגיע עת באה הצפירה להבנות בית ה':

פסוק ג

ויהי דבר ה' ביד חגי הנביא וגומר עד בשביעי בעשרים ואחד לחדש:

פסוק ד

זאת היא הנבואה השנית שבאה לחגי לאמר אל העם בעבור שהיו מתעצלים בבנין הבית ויראים מצוררי יהודה, העת לכם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב והעת הוא לשון תמיהה כאלו אמר הנראה בעיניכם שהיה עת לבנות לכם בתים ספונים אשר עשיתם לכם כלומר מכוסים בנסרי ארזים כמו ויספון את הבית (מלכים א' ו, ט) וספון בארז ומצאתם לכם שהם עת וזמן ראוי לבנות לכם בתים ספונים ואיך לא יהיה כל כך עת לבנין בית ה' שהבית הזה שהוא בית ה' חרב באמרכם שאין עת להבנות, (ה) ואם תאמרו על כל פנים שהאמת כדבריכם נניח ההיקש והטענות ונבא לנסיון שימו לבבכם על דרכיכם ועסקיכם שהנסיון יורה אתכם שמעשיכם רעים ואין ברכת השם יתברך בעסקיכם, (ו) כי הנה זרעתם הרבה והבא מעט רוצה לומר אל הבית והוא הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר ומביא לבית יותר ויותר ממה שיזרע ואיך אם כן לא תחשבו כי זה בעון שהבית הזה חרב, ועוד כי מה שתביאו אל הבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואם תשתו אף על פי שיהיה אין לשכרה ר"ל לא יוכל אדם להשתכר בו לפי שגם ביין חלה המארה לבלתי תת כחו, גם הלבוש אינו כדאי לחמם את הגוף עם היותו מהצמר שהוא חם והוא אומרו לבוש ואין לחום לו, והמשתכר ר"ל האיש המשכיר עצמו או בהמתו גם אותו שכר יהיה לו למארה כנותן מעותיו בבגד נקוב כי כמו שיכנס יצא ולא ישאר כלום והוא אומרו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, והנה איש חכם ראוי שיתן אל לבו על דרכיו ולמה אתם לא תעשו כן: ורש"י פירש זרעתם הרבה והבא מעט בעון הבכורים שבטלו אכול ואין לשבעה בעבור המנחות ולחם הפנים שבטלו, שתו ואין לשכרה לפי שבטלו הנסכים לבוש ואין לחום לפי שבטל בגדי כהונה וממדרש תנחומא הוא.

פסוק ז

והנה אמר פעם שנית כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם לפי שבתחלת הנבואה הזו צוה להם שימו לבבכם על דרכיכם שיעיינו במארה הדבקה בכל מעשה ידיהם ואחרי שאמר להם זה צוה אותם שישימו לבבם על דרכיהם לתקנם, (ח) והוא בשיעלו ההרה ויביאו עצים ויבנו את הבית, ויעדם שאף שיהיה הבית קטן ומבלי עושר ירצה השם בו ויכבד שם כי אין הכבוד תלוי תמיד בעושר כי אם בכוונה הרצויה מהעובד הטוב האמתי.

וחכמים זכרונם לברכה דרשו בעבור הה"א שחסרה במלת ואכבד שהוא לרמוז לחמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני כדאיתא במסכת יומא (כא, ב) ארון

אורים ותומים אש מן השמים שכינה ורוח הקדש כי הנה הארון גנזו יאשיהו או ירמיהו הנביא והאורים ותומים חסרו לפי שעם היות שם שמונה בגדים הנה לא היו שואלים באורים ותומים אשר בחשן לפי שהם לא היו משיבים וכמו שכתב הרב הגדול המימוני בספר עבודה, ואמנם האש הן אמת שיוסף בן גוריון כתב שבזמן בית שני מצאו האש שהיה גנוז תחת הארץ והיה כשמן אבל אין זה סותר לדבריהם זכרונם לברכה, הנה עם היות שהיה שם מאותו אש שהיה על המזבח בזמן בית ראשון שנגנז היה מהראוי בבנין הבית שתרד אש מן השמים לעיני כל העם בחנוכת המזבח, כי הנה בבית אשר עשה שלמה עם היות שהיה אש על מזבח העולה אשר עשה משה לא נמנע מלרדת אש מן השמים בחנוכת המזבח ההוא אשר עשה שלמה כי זה קדוש עליון למזבח וכן היה ראוי שתרד אש בבית שני בחנוכת המזבח אשר עשו שם, ומאשר לא ירד שמה אש מן השמים צדקו דברי חכמים ז"ל באמרם שחסרה האש כלומר האש היורדת מן השמים לעיני כל העם ושמו במקומו אותו אש שמצאו גנוז כדברי יוסיפון. ושכינה היא ענן הכבוד אשר מלא את המשכן כשהוקם ואשר מלא קדש הקדשים כשהביא שם שלמה את הארון. ורוח הקדש יהיה כפי דעת הרב המורה אותו הכח האלהי שנלוה אל דוד ואל שלמה לדבר דברי שירות ותשבחות ודברי חכמה עליונה, וכפי דעת המקובלים הוא מין ממיני הנבואה כי הנה הדברים האלה כולם לא היו בבית שני, אך אמנם ראוי לדעת שלא לבד אלה הדברים חסרו שמה כי גם המנורה והשלחן וכל כלי המשכן ויריעותיו וקרשיו ושאר הדברים שעשה משה במדבר וצנצנת המן ומקלו של אהרן ושמן המשחה כולם נגנזו ולא שבו בבית שני והיתה בהם קדושה נפלאה, והיה זה לפי שכלי המשכן אשר עשה משה לישראל לא היה ראוי שישתמשו בהן בהיותם בגלות כי אם בהיות ישראל כולם על אדמתם ולכן בהיות השבטים רובם בגלות שלא שבו בפקידה לא היה ראוי שאותם המעטים ששבו ישתמשו בהם, וכן שמן המשחה המיוחד למלכי בית דוד נגנז עד שוב המלוכה לביתו. סוף דבר שהיו עניני הבית השני ענינים אנושיים ועניני הבית הראשון אלהיים, האמנם חכמים ז"ל זכרו אותם החמשה בלבד להיותם כוללים ומהכרח האומה ולהיותם יסודות לכל קדושת הבית ואלהותו. ואמר הנביא שאם לא יעשו כן לעלות ההר ולהביא עצים ולבנות הבית הזה תמיד יהיו לאחור ולא לפנים, (ט) ולכן אמר כנגד הזמן העתיד פנה אל הרבה והנה למעט והבאתם הבית ונפחתי בו רוצה לומר אשרפהו בהבל פי והוא מלשון נופח באש פחם, ואם תאמרו יען מה הנה השם משיבם יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו.

פסוק י
ואומרו על כן עליכם כלאו שמים רוצה לומר על כן תראו דבר נפלא שעליכם ועל אדמתכם בפרט כלאו שמים מטל והארץ תכלה יבולה, (יא) ואין כן בארצות הגוים שעליהם יהיה הגשם, והיה זה לפי שאני קראתי חורב על הארץ רוצה לומר על ארץ ישראל כי בעבור שהיה ביתי חרב הבאתי חורב והוא דרך צחות בלשון, וזכר הארץ שהיא השפלה וההרים שהם הגבוהים והדגן והתירוש והיצהר ובכלל אמר ועל כל אשר יוציא האדם ביגיע כפיו.

פסוק יב
וזכר הכתוב שזרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם שמעו לקול ה' ולדברי חגי אשר דבר בשמו ויראו מעונשי השם וממארתו.

פסוק יג
ואמנם אומרו ויאמר חגי וגומר אני אתכם יראה שאין לו ענין אבל ענינו הוא שבעבור שעדיין לא היה להם רשות מדריוש לבנות את הבית היו מסתפקים לעסוק בבנינה פן יענישם המלך על המלאכה אשר עשו הפך מצותו, לכן חגי בהיותו נודע בקרבם למלאך ה' ונביאו כי כל נביא יקרא מלאך כמו שאמר (במדבר כ, טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים אמר לעם בשליחותו אל תראו ואל תפחדו ממלך פרס כי נחם ה' ומאמרו הוא אני אתכם רוצה לומר שהוא יתברך יהיה אתכם ויצילכם מכל רע ושומר מצוה לא ייירא ולא יפחד ולא ידע דבר רע.

פסוק יד
ומלבד דברי הנביא עוד העיר השם את רוח זרובבל שהוא היה הראש ואת רוח יהושע שהיה גם כן וכן את רוח כל שארית העם כי כולם הסכימו והתנדבו בלב שלם ובנפש חפצה לעשות מלאכה בבית ה', ובאו והתחילו לעשותה ביום העשרים וארבעה לחדש הששי באותה שנה שתים לדריוש, והנה אמר ויבאו ויעשו מלאכה להגיד שלא החלו עד יום כ"ד לחדש התשיעי כמו שיזכור אחר זה אבל החלו להכין המלאכה מהאבנים והעצים הצריכים לבנין (טו) ובין אותו זמן בא רשות המלך ובנו ברשותו, ואל תתמה מאשר באה פרשה ביום עשרים וארבעה עם היות הפסוק ההוא דבק למעלה עם ויעשו מלאכה כי הנה נכתב כן לעשות ציון והפרש נרגש ביום אשר התחילו במלאכת הבית שהיה באותו יום, ומפני שמיד אחר כך קרוב לחדש ימים באה לחגי נבואה אחרת על הבנין ההוא עצמו לכן מבלי הפסק באה אחר זה הנבואה השלישית שהתחלתה בשביעי

בעשרים ואחד לחדש כי בעבור שהיה הדרוש אחד לא הושם הפסק בתחילת הנבואה השלישית הזאת וכן בתחילת הנבואה הרביעית כמו שיבאר:

פרק ב

פסוק א

בשביעי בעשרים ואחד וגומר עד בעשרים וארבעה לתשיעי: זאת היא הנבואה השלישית וענינה שהיו באותם שעלו מבבל לירושלם אנשים שראו את הבית הראשון אשר בנה שלמה שהיה גדול ורם ורב כולו זהב טהור ואבן יקרה, והבית הזה אשר היו בונים להיותו קטן כפי מצות מלך פרס ומבלי עושר לדלות העם שעלו בפקידה היה כאין בעיניהם והיו מפני זה מתרשלים בבנין, (ג) ולכן צוה השם לאמר אליהם מי בכם הנשאר אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון רוצה לומר מי בכם הנשאר מאנשי חרבן ראשון הזקנים שראו את הבית הזה שבעבור שהיה באותו מקום עצמו קראו בית הזה בכבודו הראשון כפי מה שבנה אותו שלמה, ומה אתם רואים אותו עתה רוצה לומר ומה שאתם רואים אותו עתה בבנין הזה הלא כמוהו כאין בעיניכם ירצה בערך אל אותו הבית הראשון ובבחינתו יהיה זה כאין בעיניכם, (ד) אבל עם כל זה אין ראוי שירפו ידיכם מהבנין ולכן חזק זרובבל הנשיא הראש וחזק יהושע הכהן הגדול שאתה במעלה אחריו וחזק כל עם הארץ איש איש כפי מדרגתו ועשו כי אני אתכם נאם ה' ר"ל ועשו הבנין הזה כי שפע השם ועזרו יהיה אתכם ואותה אתם מבקשים להמשיך רצון הש"י והשפעתו עליכם לא יופי הבית ועושרו.

פסוק ה

ואמנם אומרו עוד את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ענינו שאין עיקר הבית בגודלו ורוממותו ועושרו כ"א בקדושת ושמירת התורה אשר יהיה בו, ולפי שאמר למעלה ועשו כי אני אתכם ביאר שג"כ יעשו את הדבר אשר כרת אתם בצאתם ממצרים שהיא התורה כי אם ישמרוה כראוי תהיה רוחו עומדת בתוככם רומז שתשוב השכינה והנבואה ושאר הדברים הקדושים שהיו חסרים ביניהם אם ייטיבו מעשיהם בשמירת התורה כי זה היה תכלית הפקידה ותכלית בנין הבית כמו שביארתי למעלה, מזה ימשך שאם לא יעשו כן ולא ישמרו את התורה כראוי לא תעמוד רוחו בקרבם ובזה נחמם על קוטן הבית ודלותו שיהיה כאין בעיני הזקנים אשר ראו הבית הראשון:

פסוק ו

ואמנם אומרו עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכל שאר הנבואה כבר ראית שהמפרשים כולם פירשוה על עניני בית שני ואמרו כי אמר עוד אחת מעט היא על ממשלת יון על ישראל שתבא אחרי ממשלת פרס ומדי לפי שגם היא מעט מהזמן תכלה, ופירוש הרעש על מלחמת החשמונאים שהוא רעש בדרך משל, ואחרים פירשוהו על הרעש שהיה בפעל בימי הורדוס, וכן פירשו גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון על בית שני כמו שדרשו רב ושמואל בפרק קמא דבבא בתרא (ג, א) חד אמר בשנים שבית ראשון עמד ד' מאות וי' שנה ובית שני עמד ת"ק שנה וחד אמר בבנין שבנין הורדוס היה דבר יפה ונאה מאד:

וכבר זכרתי בשאלות שהפירוש הזה קשה לסובלו מפאת הספקות אשר העירותי עליהם שמה, וכבר התעצמו בהם חכמי הנוצרים להוכיח מהם שלא נאמרה הנבואה הזאת על בית שני אומרו עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ לפי שהאלוה סבת הסבות ומניע את השמים ואת הארץ ומה רעש יותר גדול מזה בשמים ובארץ, (ז) ושעל קיבוץ העמים לקבלת אמונתו אמר והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים שבאו כולם לקבל אמונתם, ושבעבור שהיה משכן משה והבית אשר בנה שלמה דבר מועט וקטן כפי רבוי העמים שהאמינו אז וכפי גשמות עבודת הקרבנות שהיו עושים בזמן ההוא לכן אמר הנביא על בית תורתם ואמונתם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון וכמו שהרחיבו בזה פה האריכו לשון, אבל כבר יתחייבו אליהם בדעתם זה ספיקות ובטולים עצומים. האחד באומרו עוד אחת מעט היא שפירשו הם במעט זמן יבא זה הרעש וחדוש הדת הזאת וידוע שמעת שנאמרה נבואה זו על לידת משיחם שהיה לדבריהם בסוף בית שני עברו קרוב לארבע מאות שנה ואיך יאמר עליו מעט היא, והנה מיכה (מיכה ד, א) אמר והיה באחרית הימים ופירשוהו על ענין דתם ואמרו שמפני רוחק הזמן קרא אותו אחרית הימים ואיך יאמרו עתה שיקראהו עוד מעט: והבטול השני שהרעש שזכר חגי כאן הוא הרעש שזכר אחר כך בפרשת ויהי דבר ה' שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש אמור אל זרובבל פחת יהודה לאמר אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות הגוים וגומר ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם וגומר, וזה יורה בביאור שאותו הרעש שנזכר בדברי הנביא הזה שני פעמים אחד הוא ואם האחרון היה בימי זרובבל לא אחריו ארבע מאות שנה גם הראשון אי אפשר לפרשו אלא כן. והבטול השלישי מאומרו ובמקום הזה אתן שלום אמר ה' צבאות ורמיזת במקום הזה אין ספק שנאמר על ירושלם והנה

מיום שנולד משיחם לא היה שלום בירושלם כי אם חרב באחיו קטטות ומלחמות עד נחרצת שוממות ואיך נתקיים א"כ ובמקום הזה אתן שלום: והבטול הד' כי השלום אשר יעד עליו חגי הוא השלום אשר יעדו הנביאים לימות המשיח בקבוץ גליותינו ואין ענינו אלא שלא יהיה אחריו מלחמה בכל הארץ לפי שישתתפו האומות כולם באמונת הש"י, וכאשר לא יהיה ביניהם אמונות שונות שהוא הסבה להחזיק במחלוקת לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה ואיך יפורש זה על משיחם שאחרי בואו נתחלפו האמונות והדתות ונתרבו המלחמות בכל הגוים:

הנה מפאת הטענות שעשו חכמי הנוצרים שזכרתי בשאלות יראה שאין לפרש הנבואה הזאת על בית שני: ומכח הטענות עשיתי עליהם פה מלבד מה שעיקרי אמונתם הם נמנעים בעצמם ויוצאים מדרך האמת והמושכל מבואר נגלה שאי אפשר שתפורש על פי דעתם: ויצא לנו מזה שהפרשה הזאת לא נתקיימה עד כה ושהיא עתידה להתקיים בימי הגאולה אשר קוינוה וזה ענין הפרשה כפי הדעת האמיתי הזה:

הנה הנביא בעבור שאמר למעלה שהיה הבית הזה אשר היו בונים כאין בעיניהם אמר להם כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא ר"ל הבית הזה השני אשר אתם בונים אמת הוא שמעט יהיה בערך אל הבית הראשון שבנה שלמה כאשר אמרתם וזהו עוד אחת מעט היא כלומר מלבד הבית הראשון ההוא אשר ראו הזקנים שבכם עוד תבנה ותכונן עתה בית אחר זה השני שיהיה מעט בערך אל הראשון, ואין לתמוה מאשר אמר בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים לתאר פעמים הזכר בלשון נקבה כפי בחינה מהבחינות וכמו שאמר (ישעיה יז, י) על כן תטעי נטעי נעמנים וזמורה זר תזרענו כי תטעי הוא לשון נקבה ותזרענו לשון זכר: ואמר הנביא עוד אודיע לכם גרעון שני שיהיה בבית הזה והוא שלא יתמיד ולא יעמוד זמן רב גם הוא כי יבא אחריו חורבן וגלות אחר ארוך ומופלג ועל זה אומר ואני מרעיש את השמים ואת הארץ את הים ואת החרבה רוצה לומר שהכוכבים ממסילותם ילחמו באנשי בית שני וגם מלכי האדמה כולם יבאו להלחם בם מהם בים ומהם בחרבה רומז לאוכלוסי הרומיים אשר באו לחורבן בית שני מארבע פנות הארץ, אבל דעו נא וראו שאחר כך יבא זמן שתהיה נקמת השם יתברך על המחריבים ההם ועל עבדיו יתנחם ויבנה בית שלישי אחרון לכולם, ועל חורבן האומות אמר והרעשתי את כל הגוים שהוא רמז אל מלחמת האומות וחרבנם בזמן קיבוץ הגליות ועליו אמר ובאו חמדת כל הגוים שיבאו על אדמת הקדש ושם ינקם מהם, ואז בזמן ההוא אמלא את הבית הזה כבוד רוצה לומר הן אמת שבבית השני אשר תבנו עתה לא יהיה לכם כבוד ולא עושר ואין שלום אבל בזמן ההוא אני אמלא את הבית ההוא כבוד מפני שתבא

שמה שכינה עליונה והעושר והכבוד מלפניה והשם יברך את עמו בשלום, (ח) כי הנה לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות ולכן אני ארבה אותם בבית האחרון ההוא העתיד להיות באופן (ט) שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון שהוא הבית השלישי מן הראשון אשר עשה שלמה ובמקום הזה שהוא ירושלם אתן אז שלום ולא ישמע חמס שוד ושבר בגבולו, והנה אמר ברמיזה הבית הזה לפי שבאותו מקום שבנה שלמה את הבית שם בנו בית שני ושם יבנה הבית האחרן לעתיד לבא. הנה התבאר שפרשת עוד אחת מעט היא ומה שנאמר והרעשתי כל הגוים וגומר ומלאתי את הבית הזה כבוד וגומר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון וגומר לא נאמר על בית שני כי אם על הבית העתיד להיות כי הראה הש"י לנביאו אגב גררא דבית שני ענין הבית העתיד שיהיה בית ה' לכבוד ולתפארת. והותרו בזה השאלה השלישית והרביעית והחמישית:

פסוק י

בעשרים וארבעה לתשיעי וגומר עד ויהי דבר ה' שנית אל חגי: זאת היא הנבואה הרביעית שבאה לחגי.

פסוק יא

ואמרו חכמים ז"ל בפר"ק דתעניות דרשו בעניני טומאה וטהרה שצוה השם את הנביא שאל את הכהנים תורה שמא שכחו בגלותם הלכות קדש וטומאה וטהרה, (יב) ופירשו בשר קדש טומאת נבילה או שרץ, וכן פירשו היקדש שענינו היטמא כמו שתרגם יונתן היסתאב ונחלקו בה רב ושמואל חד אמר אשתבוש כהני דבעא מניהו רביעי בקדש ואמרו ליה טהור וחד אמר לא אשתבוש כהני חמישי בקדש בעא מנייהו ופירשו ונגע בכנפו שלא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון, (יג) וכן פירשו אם יגע טמא נפש שהכנף נגע במת, וכן בירושלמי בפרק אמרו (סוטה פ"ה ה"ב) שתי שאלות שאלם חגי הנביא אחת השיבו לו כראוי ואחת השיבו לו שלא כראוי. האמנם סגנון הפרשה ודברי הנביא בה מוכיחים שלא צוה השם לנביא שישאל את הכהנים דברי טומאה וטהרה שמא שכחו הלכותיהם בגלות כי הנה תורת השם היתה בפיהם ולא היו חוטאים בסכלות הדינים כי אם ביצר הרע ולתגבורת התאוה, ואם בא לשאול מהם תורה למה לא שאל מאתם דבר ממעשה הקרבנות שהיו מיוסדים לכהנים או משרשי התורה ועיקריה באמונות או מן המשפטים בין דם לדם בין ריב לריב בין נגע לנגע ושאל אותם בלבד על הדבר הזה, ועוד כי הנה בבואם אל הארץ בעלותם מבבל בנו המזבח והיו מקריבים שם קרבנות תשעה עשר שנה קודם בנין הבית ולמה זה לא שאלם כל השנים כך מעת שהחלו להקריב קרבנות, ועוד למה זה עשה להם שתי שאלות בלבד לאחת השיבוהו לו ולשנית יטמא

ואם היה שבאחת מהן השיבו שלא כהוגן איך לא הוכיחם על זה כי הנה אמרו כן העם הזה וכן הגוי הזה לא יורה שטעו בתשובתם אבל בהפך שהיה הדבר כדבריהם, ועוד למה בשאלה הראשונה אמר היקדש ובשנית אמר היטמא בלשונות מתחלפות אם היה הענין אחד.

ומפני זה כולו אחשוב אני עם היות דברי חכמים ז"ל דברי אלהים חיים בענין הדין ושהם ראו לפרש ענין הדין הזה בנבואה הזאת שהנה לא כיוון הנביא ולא צוהו השם בשאלות האלה מפאת עצמם כי אם לעשות מזה משל לענין בנין הבית כמו שמפרש הנביא בדברים, והיה זה לפי שהכהנים בעבור היות להם מזבח וקרבנות תמידין כסדרן מוספין כהלכתן לא היו מוכיחים את העם על התעצלם לבנין הבית, ומפני כן צוה השם לנביא שישאל מהם תורה בדבר ילמדו ממנו ענין התוכחה שהיה רוצה לעשות להם באמרו הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ואחשוב שלא אמר בשר קדש על נבלה וטרפה או מגע שרץ וכל דבר טומאה כי אם על בשר הקדש שנתקדש לגבוה וקרב על המזבח ושאל מאתם האם בעבור שהיה אותו הבשר קדש אם בהיותו בכנף בגדו שאינו ראוי לקדש ונגע האיש בכנפו הזה אל הלחם או אל הנזיד שהוא התבשיל המבושל או אל היין ואל השמן ואל כל מאכל אחר היקדש ר"ל היקדש היין והשמן או התבשיל והלחם מפני שנוגע בו הכנף שהיה בו בשר קדש, והכהנים ענו והשיבו לא ר"ל שאין כח בקדש לקדש מה שאינו קדש על ידי מגע אמצעי, ועוד שאלם שאלה שנית הפך הראשונה שהראשונה היתה אם בשר קדש יקדש דבר אחר בנגעם בו על ידי אמצעי והשנית היא מענין הטומאה אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ר"ל אם יגע האיש שנגע במת שהוא טמא נפש בכל אחד מכל אלה אשר זכר כלומר לחם או נזיד יין ושמן וכל מאכל היטמא כיון שהמת עצמו לא נגע באותה מאכל או משקה כ"א על ידי אמצעי, ויענו הכהנים ויאמרו יטמא כי הנה הטמא נפש בנגעו בכל מאכל מטמא אותו.

פסוק יד

והנביא ביאר הנמשל המכוון אצלו בשתי השאלות האלה באומרו כנגד הראשונה כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם ה' ורצה בזה שהם מפני הקרבנות שהיו מקריבים על המזבח שלהם היו חושבים שאותו בשר קדש יקריבו שם יקדש ויברך תבואותיהם בלחם וביין ובשאר הדברים, והיא מחשבה נפסדת הבל ורעות רוח כי כבר ענו הכהנים שבשר קדש לא יקדש באמצעות הכנף את שאר המאכלות כן הקרבן הנקרב על גבי המזבח שהוא בכנף בית השם עומד בקצהו לא יקדש ולא יברך את תבואותיהם. וכנגד השאלה השנית אמר וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא ר"ל וכן אמר מכח

השאלה הב' ותשובתה שמעשה ידיהם של אלו המביאים קרבנות ואשר יקריבו שם על אותו מזבח לא די שאינו בשר קדש ושלא יקדש ולא יברך את התבואות אבל בהפך שטמא הוא מפני שאותו שנגע בהם ומביא אות הוא טמא נפש וקרא אותם טמא נפש לפי שהיו מתחייבים בנפשם בבנותם את ביתם והתעצלם בבנין בית ה', (טו) ולכן צוה אותם שישימו לבבם מהיום ההוא ומעלה לפי שהיום ההוא היה יום ארבעה ועשרים לחדש הששי שהוא אלול שבו החלו לבנות ובו ביום באה הנבואה הזאת לחגי שתכליתה שיעיינו ויתנו לב ממה שהיה קודם הבנין טרם שום אבן על אבן בהיכל ה', (טז) והוא שהיתה אז מארה בכל תבואותיהם כי קודם הבנין מי שהיה בא בא אל ערמת עשרים כלומר ערמה שהיא ראוי לשים ממנה עשרים סאים הנה מפני אותה מארה המשתלחת בה היתה נותנת עשרה, וכן הבא אל היקב לחשוף חמשים פורה כלומר להוציא חמשים מדות מאותה פורה היה מוציא עשרים ומלת לחשוף היא מלשון לחשוף מים מגבא (ישעיה ל, יד) שענינו להוציא או לשאוב ופורה מלשון פורה דרכתי לבדי (שם סג, ג) שהיא דריכת הענבים ביקב.

פסוק יז

ואמר זה דרך משל להשתלחות המארה וכן הכתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד הם כולם מכות בתבואה כי השדפון הוא בקמה כמו שדופות קדים (בראשית מא, כג), וירקון הוא שמריק אותה מהגרעינין ולכן זכר אחריו הברד, ואמר אחריהם את כל מעשי ידיכם ר"ל שהכה את כל יגיע כפם ותבואותיהם במכות האלה ואין אתכם אלי רוצה לומר ועם כל זה אין אתם שבים אלי כ"ז היה קודם הבנין, (יח) אבל עתה שכבר התחלתם לבנות שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה רוצה לומר והלאה וכתבו לכם את עצם היום הזה שהוא יום עשרים וארבעה לחדש התשיעי שהוא היום אשר יוסד היכל ה', כי הנה מה שנזכר למעלה שעשו מלאכה ביום הששי היה כמו שפירשתי לתקן האבנים והעצים הצריכים למלאכה ובחדש התשיעי החלו לשום אבן על אבן ליסד את הבית, (יט) ומכאן והלאה שימו לב ועיינו העוד הזרע במגורה רוצה לומר ראו אם יש עוד זרע במגורה כי רובו הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה, ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא רוצה לומר אפילו אותם עצי פירות לא היו נושאים פרי כראוי, אבל מהיום הזה והלאה אברך אתכם כלומר אברך אתכם שישאו פרי לרוב, וזכר אלה העצים בפרט לפי שנשתבחה בהם ארץ ישראל כמו שאמר (דברים ח, ח) ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית ודבש. ורש"י פירש העוד זרע במגורה אם עדיין לא זרעתם בשנה הזאת והאילנות עדיין לא חנטו הביטו וראו כי מן היום הזה אברך הזרע

והפירות כי זה בכסליו היה כשיסדו את הבית בחדש התשיעי והיו מהאנשים שכבר זרעו ומהם שהיו להם הזרע במגורה, וכבר הוקשה על הרב רבי דוד קמחי מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי הנה עץ הזית זמנו במרחשון וכסלו לתת פריו והשיב שאולי מפני המארה שהיתה בהם מתחילה היה מתאחר לתת פריו:

פסוק כ

ויהי דבר ה' אל חגי שנית וגומר עד סוף הספר: זו היא הנבואה החמישית שניבא חגי לענין זרובבל, כי אחרי שניבא על בנין הבית כמו שנזכר ניבא על ענין זרובבל וגילה הכתוב שהיה זה באותו יום עצמו שניבא הנבואה הרביעית שהוא יום כ"ד לחדש התשיעי ששני פעמים דיבר השם לחגי באותו יום.

פסוק כא

והמפרשים פירשו אני מרעיש את השמים ואת הארץ (כב) והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגוים, ואומרו עוד והפכתי מרכבה ורוכביה וירדו סוסים ורוכביהם איש בחרב אחיו כולו על המלחמות אשר יהיו למלכי פרס עם היונים ולאלכסנדרוס מוקדון על הפרסיים, (כג) ושנאמר זה לזרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד, וכבר הודעתיך בשאלות מה שיתחייב בזה מהספק לפי שזרובבל לא מלך בירושלם ולא משל בה לא הוא ולא אדם מזרעו אבל מיד אחר בנין הבית שב לבבל ושם מת בגלותו ואיך יאמר ביום ההוא אקחך זרובבל. כי אחר מפלת מלכות פרס לא נודע זרובבל בגדולה ולא נזכר שמו בעולם, ומה יהיה ג"כ ענין ושמתיך כחותם כי בך בחרתי שהחותם הוא כטבעת שהאדם מביא בידו לא תסור ממנה לא ביום ולא בלילה ומתי נתקיים בזרובבל. אבל אמתת הענין הזה הוא אצלי שהש"י הודיע את זרובבל שענין הבית השני לא יתמיד כי תבא אחריו גלות אחרת ועל זה אמר אני מרעיש את השמים ואת הארץ שהמערכות השמימיות יחייבו על בני יהודה רעה, וכן מארבע כנפות הארץ יבאו עליהם חיל הרומיים להחריב ירושלם ולהגלות את עמה כמו שביארתי, והודיעו עוד שאחר כך זמן הרבה יקח השם נקמתו מהאומות ההם אשר אכלו את יעקב ואת נוהו השמו ועל זה אמר והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורוכבים וירדו סוסים ורוכביהם איש בחרב אחיו כי הנה הראה לו גם כן בזה ממשלת ארבע המלכיות וחורבנם והמלחמות והנקמה שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות בהם ולכן זכר מרכבה ורוכביה וסוסים רמז אל המרכבה והסוסים שראה זכריה וכמו שיתבאר, ואמר איש בחרב אחיו להגיד כי כן תהיה המלחמה העתידה בין אדום וישמעאל כמו שזכרתי לך פעמים רבות, והודיע לו

עוד שהמלך אשר ימלוך בישראל בזמן גאולתם משיח מזרע זרובבל ומבית דוד. וראה הקדוש ברוך הוא להודיעו כל זה כדי לנחמו ולדבר על לבו וכאילו אמר לו הן אמת שלא תמלוך אתה בזמן בית שני ולא איש מזרעך אבל ביום ההוא שיהפך השם יתברך כסא ממלכות הגוים בקבוץ עמו ישראל וגאולתם אז תמלוך אתה על עמי כי מזרעך יהיה המולך מישראל בעת ההיא עד עולם ועל זה אמר אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי כי להיות מלך המשיח מזרעו אמר שיקחהו והוא על דרך מה שאמר (יחזקאל לז, כה) ודוד עבדי נשיא להם לעולם שמלך המשיח הוא יהיה דוד הוא יהיה זרובבל להיותו חוטר יוצא מגזעם:

ואחשוב אני שמפני הנבואה הזאת הלך זרובבל מירושלם אחרי שבנה הבית ושב לבבל וישב שם עד יום מותו מפני שידע שהוא וזרעו לא ימלכו בבית שני והגלות שהיה עתיד לבא על עמו. ובפסיקתא (פס"ר מח, א; פסדר"כ קסג, א) אמרו גדולה תשובה שבטלה את הגזרה ובטלה את השבועה, בטלה את השבועה מנין חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו כבן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (ירמיה כב, כד), וכתיב ביום ההוא אקחך זרובבל, בטלה את הגזרה מניין כה אמר ה' כתבו את האיש ערירי (שם ל) וכתיב (דברי הימים א' ג, יז) ובני יכניה אסיר שהיה חבוש בבית האסורים שאלתיאל שממנו נשתלה מלכות בית דוד. הנה ביארו שייעוד זרובבל לא היה כי אם שממנו נשתלה מלכות בית דוד שהוא רמז למלך המשיח, וכן דרשו שם קודם לזה המאמר א"ר מאיר נשבע הקדוש ברוך הוא שאינו מעמיד מיכניה מלך שנאמר אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני משם אתקנך, רבי חמא ב"ר חנינא אמר משם אני נותן מלכות לבית דוד, ד"א אנתקך אין כתיב כאן אלא אתקנך בתשובה ממקום נתיקתו תהיה תקנתו. הנך רואה שבדבריהם לעתיד לבוא כיוונו והותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה הששית:

תם ספר חגי התלי"ת: